

رابطه تعاملی و تقابلی اشتغال زنان و رسالت مادری

فائزه عظیم زاده اردبیلی^۱

لیلا وطنخواه کاشی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۸/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۷/۷

چکیده

باهداف واکاوی رابطه اشتغال زنان و رسالت مادری، مقاله مذکور به این چالش مهم می پردازد. مساله اصلی این مقاله اینست که زنان با وجود میل و علاقه به اشتغال در خارج از منزل چگونه می توانند رسالت مادری را ایفا کنند؟ پرسش اساسی که این مقاله به دنبال آنست: به چالش تزامن رابطه تعامل و تقابل اشتغال با رسالت مادری بپردازد. روش پژوهش این مقاله اسنادی، کتابخانه ای؛ و نوع تحقیق توصیفی تحلیلی است که براساس بررسی های بعمل آمده در دیدگاه اسلام، ضمن تأکید امکان اشتغال و مشارکت زنان در فعالیت های اقتصادی، بر نقش ایشان در خانواده به عنوان همسر و مادر تأکید شده است. تا حدی که اعلام شده اشتغال زن تکلیف او نیست. بلکه حقی است که زنان می توانند از آن استفاده نمایند. از نظر اسلام، حتی خدمت خانمها در منزل و شیردادن به فرزندان، اجباری نیست. و زنان می توانند بابت شیر دادن به فرزند از همسرشان اجرت مطالبه نمایند. همچنین کار زنان در منزل، عبادت مستحبی تلقی می شود. لذا از نظر اسلام، اشتغال زنان بلامانع است ولی اشتغال زنان باید با ملاحظات انجام شود: ۱- اشتغال نباید تعارضی با نقش مادری و همسری زن داشته باشد. چراکه مهم ترین و کلیدی ترین نقش و شغل آنان که فرزندپروری و حفظ خانواده و ارکان آن است - این موارد وظایفی هستند که صرفاً زنان می توانند از عهده ی آن برآیند. ۲- انتخاب شغل زنان با در نظر گرفتن ملاحظات خانوادگی و اجتماعی صورت گیرد. ۳- شغل باید متناسب با توانایی های زنان باشد. بدیهی است رعایت شرایط فوق به همراه تعدیل ساعات کار زنان و مشارکت همسران در امور منزل، می تواند در ارتقای مشارکت زنان در فعالیت های اقتصادی موثر باشد. یافته های این پژوهش نشان از آن دارد که علی رغم تزامن جدی این دو مقوله آسیب رسانی اشتغال به رسالت مادری، راهکاری برای فروکاستن این تزامن نیز وجود دارد که در تحلیل محتوای مقاله، به آنها اشاره شده است.

واژگان کلیدی: اشتغال زن، رسالت مادری، تزامن، حقوق مدنی زوجه

۱- دکتر و دانشیار گروه فقه و حقوق دانشگاه امام صادق (علیه السلام) نویسنده مسئول (azimzadeh@isu.ac.ir)

۲- دانشجوی دکترا و مدرس دانشگاه (fkbanoan@gmail.com)

۱- مقدمه

از مهم‌ترین مسائلی که امروز جامعه‌ی ما با آن سروکار دارد و تأثیر مستقیم در زندگی روزمره ایجاد کرده است، مسأله‌ی اشتغال زنان است. این مقوله در مواجهه با مسأله‌ی رسالت مادری، چالش‌هایی را به وجود آورده است؛ زیرا از یکسو، در آموزه‌های دینی تأکید بسیاری بر رسالت مادری شده است و نقش مادری، بالاترین شغل برای زن شمره است. اما از سوی دیگر، زنان در شرایط امروز که متأثر از سبک زندگی غربی است، به ماندن در خانه قانع نیستند و مایلند همانند مردان در مشاغل مختلف حضور داشته باشند و هم‌چون افراد شاغل دارای کار و مزد معین باشند. در این میان پرسشهای اساسی این پژوهش اینگونه مطرح می‌شود:

۱. ماهیت و قلمرو اشتغال زنان در گفتمان دینی چگونه تبیین شده است؟
۲. ماهیت و قلمرو رسالت مادری در گفتمان دینی چگونه تبیین شده است؟
۳. تزاخم و رابطه‌ی تأثیر و تأثری اشتغال زنان بر رسالت مادری چیست؟

فرضیه‌ها

۱. ماهیت اشتغال زنان در گفتمان دینی، مبتنی بر این است که تربیت فرزند برای مادر، بالاترین شغل است و تأکید بر این نکته که داشتن شغل نباید به رسالت مادری زن آسیب برساند.
۲. ماهیت رسالت مادری در گفتمان دینی، تأکید بر حفظ دین همسر، تأکید بر فرزندآوری و تأکید بر تربیت فرزند است.
۳. گرچه میان رسالت مادری و داشتن شغل، تزاخم‌های وجود دارد، اما راهکارهای نیز برای آن وجود دارد.

۲- بیان مسأله

این مقاله باهدف بررسی و حل تعارض بین رسالت مادری و اشتغال زنان تدوین گردیده است. رسالت مادری ناظر به نقش زن در خانه به منظور فرزندآوری و تربیت فرزندان است. این رسالت به طور طبیعی نیاز به اختصاص زمان مناسب در جهت انجام آن دارد که پرداختن به آن، مجال چندانی برای کارهای دیگر باقی نمی‌گذارد. اما امروزه مسأله‌ی اشتغال نیز وارد زندگی جامعه‌ی ما شده است و بخشی از دغدغه‌های بانوان را تشکیل می‌دهد. چراکه در پی تحولات اجتماعی و اقتصادی در کشورهای مختلف در سال‌های اخیر، اوضاع اشتغال به شدت متحول شده و. تنوع کارها و نیاز به نیروی کار متناسب با آنها و افزایش مشاغل خدماتی و اداری، برنامه

ریزان را بر آن داشت تا هر چه بیشتر، از وجود زنان در بازار کار استفاده کنند. در نتیجه، روند رو به رشد حضور زنان در بازار کار، شتاب و قوت بیشتری گرفت و زنان برای دست یابی به موقعیت کار، پس از ارتقای سطح تحصیلات، موجب شد اوقات خود را در بیرون از خانه سپری کنند. این در حالی است که زنان همچنان بسیاری از مسئولیت‌ها و وظایف مربوط به داخل خانه و نیز مراقبت از بچه‌ها را برعهده دارند. اشتغال زنان پی آمدهای مثبتی را بر قشر زنان، جامعه و خانواده به همراه دارد و حس اعتماد به نفس و استقلال و قدرت تصمیم‌گیری را در آنان تقویت می‌کند، همچنین این امر، آثار منفی نیز در پی دارد که بیشتر آنها متوجه خانواده است. آنچه از این نتایج، گاهی در سطح جامعه با آنها روبه‌رو هستیم، بی‌حد و حساب بودن برنامه‌کاری زنان و اشتیاق و تمایل آنان به فعالیت‌های شغلی است که سبب شده است تا شادابی و انرژی خود را که بایستی به زندگی خانوادگی اختصاص دهند، محدود سازند و در نتیجه کیفیت زندگی خانوادگی آنها تحت شعاع قرار گیرد. با توجه به گستردگی و ارزش مسئولیت‌ها و وظایف زنان در خانه، وظیفه مادری و نگهداری و تربیت بچه‌ها، از آنجایی که اصلی‌ترین وظیفه آنان به حساب می‌آید و شغل اجتماعی نیز، باری مضاعف بر دوش آنان محسوب می‌شود. این پدیده می‌تواند مسأله‌ی رسالت مادری را به مخاطره بیندازد و پیامدهای نامطلوبی را بر جامعه تحمیل کند. چنین چالشی نیاز به آسیب‌شناسی و بررسی علمی این مسأله دارد؛ تا بتوان در پرتو کاوش‌های پژوهشی به حل این تعارض و ارائه‌ی راهکار دست‌یابیم. این همان چیزی است که با تحقیق حاضر، با طرح پرسشهای زیر در پی پاسخ مناسب به آن هستیم و به بررسی ماهیت و قلمرو اشتغال زنان در گفتمان دینی، می‌پردازیم و در مرحله بعد به چگونگی تبیین ماهیت و قلمرو رسالت مادری در گفتمان دینی، را بررسی خواهیم کرد و در نهایت به مقوله‌ی تزاخم و رابطه‌ی تأثیر و تأثری اشتغال زنان بر رسالت مادری خواهیم پرداخت و اینکه سیاست‌ها و قوانین موجود، از ایفای هر دو نقش پشتیبانی می‌کند؟ پژوهش میان‌رشته‌ای حاضر، با تبیین هویت و نقش مادری و اشتغال زنان در فقه و حقوق و بیان دیدگاه‌های موجود و نیز ارائه راهکار حل تزاخم، با روش توصیفی-تحلیلی از گزاره‌های مرتبط و به صورت اسنادی نگاشته شده است و با بهره‌گیری از منابع معتبر دینی، الگوی متناسب برای زنان شاغل مادر را ارائه می‌کند. نتایج نشان می‌دهد که توجه به حق بر سلامت زنان در بعد شغلی و بازنویسی قانون کار و قوانین حمایتی از اشتغال زنان در جامعه، دو وظیفه مهم کارآمد خواهند بود و بدیهی است مدیریت این دو وظیفه برعهده مادران است و دولت و نهادهای حقوقی در نظام اسلامی، وظیفه حمایتی دارند.

۳- روش شناسی

روش گرد آوری اطلاعات مقاله به صورت اسنادی کتابخانه‌ای است .
 نوع تحقیق توصیفی تحلیلی؛ به روش تحلیل محتوایی باشد .
 جامعه تحقیق: مجموعه‌ای از کتب حقوقی، جامعه شناسی، روان شناسی و نصوص دینی
 پیرامون دو پدیده مادری و اشتغال می‌باشد.

۴- تعاریف و مفاهیم

۴-۱ رسالت مادری

براساس آموزه‌های دینی، رسالت مادری شامل امور زیر است:

۱. حفظ دین همسر. رسالت زن و مادری زمانی آشکار می‌گردد که گوشه‌ای از اسرار و رموز ازدواج از منظر اسلام معلوم گردد. از نگاه روایات اسلامی، زن نه تنها ابزار و ملعبه مرد نیست؛ بلکه همچون پناهگاهی امن است که مرد را از پرتگاه تباهی و دوزخ حفظ می‌کند. دلیل این سخن، بیان معروفی است که رسول اکرم ﷺ فرمود: «مَنْ تَزَوَّجَ أَحْرَزَ نِصْفَ دِينِهِ؛ هر کس ازدواج کند، نصف دینش را حفظ کرده است». (کلینی، الکافی ج ۱۰، ص ۵۸۲).
۲. فرزندآوری و حفظ نسل. از مجموع روایاتی که ویژگیهای بهترین زنان را گزارش نموده و سفارش می‌کنند که با چنین زنانی ازدواج نمایید، به دست می‌آید که اسلام برای زنان در جامعه اسلامی چه وظایف و مسئولیتهایی را در نظر گرفته است. خصوصیات مهمی همچون پاکدامنی و فرزندآوری بیش از سایر ویژگیها مورد توجه قرار گرفته است. به عنوان نمونه: پیامبر اکرم ﷺ فرمود: «حَيْرُ نِسَائِكُمُ الْعَفِيفَةُ الْعَلِمَةُ؛ بهترین زنان شما آن است که پاکدامن و راغب به همسر باشد». (کلینی، الکافی ج ۵، ص ۳۲۴) و نیز فرمود: «إِنَّ حَيْرَ نِسَائِكُمُ الْوَلُودُ الْوَدُودُ الْعَفِيفَةُ، الْعَزِيزَةُ فِي أَهْلِهَا، الدَّلِيلَةُ مَعَ بَعْلِهَا؛ بهترین زنان شما، زنی است که بچه‌آورتر، مهربان‌تر، پاک‌دامن‌تر، نزد فامیلش عزیز و محترم و در مقابل شوهر متواضع و فروتن باشد». (حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۰، ص ۲۸).
۳. رعایت وظایف تربیتی فرزندان. وظایف مادر نسبت به تربیت فرزندان تا آن جا اهمیت دارد که رفتارهای اخلاقی مادر سرنوشت جنین و آینده‌ی سعادت یا شقاوت او را تعیین می‌کند. (صدوق، توحید، ص ۳۵۶).

۲-۴ اشتغال زنان

برای اشتغال دو معنا ذکر شده است: یکی به معنای حضور در ساختار اجتماعی به دلیل بهره‌وری اقتصادی و دوم به معنای دارا بودن سهم تاثیر در تکامل جامعه است. (مکنون، ثریا، وضعیت اشتغال زنان، شمیم یاس، فروردین ۱۳۸۱)

با توجه به تعریف اشتغال، مسأله‌ی تعریف اشتغال زنان در سه سطح مطرح می‌گردد.

۱. اشتغال برای تامین زندگی خصوصی (زندگی خانوادگی)؛

۲. سهمیم بودن در ایجاد عدالت اجتماعی - سیاسی - فرهنگی - اقتصادی یا نظام موازنه (زندگی اجتماعی)؛

۳. اشتغال به معنای سهمیم بودن در تکامل (زندگی تاریخی) (مکنون، ثریا، وضعیت اشتغال زنان، شمیم یاس، فروردین ۱۳۸۱).

اشتغال در فرهنگ غرب ترجمه واژه انگلیسی employment است که به اشتغال در یک پیشه، کسب، تجارت یا مسلک اطلاق می‌شود. (فرهنگ، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۶۶۸) فعالیت‌های اقتصادی در بخش‌های رسمی را «اشتغال» می‌نامند

۳-۴- تراحم

تراحم: از ماده زحمت و به معنی فشار از شدت شلوغی (ابن منظور، ۱۴۰۸، ص ۲۲۶) است و در اصطلاح، هرگاه دو حکم، برای یکدیگر زحمت و مزاحمتی ایجاد کنند که نتوان به هر دو عمل کرد. این وضع را تراحم می‌گویند (محقق داماد، ۱۳۸۷، ص ۱۳۱ و مظفر، ۱۳۸۴، ج ۳، ص ۲۱۴). هرگاه دو حکم چنان جعل شده باشند که از نظر قانون گذار هر دو مطلوب باشند ولی در عمل و در مقام امتثال و اجرا تصادفاً با هم جمع شوند به نحوی که امتثال هر دوی آنها با هم در زمان واحد برای مالک امکان نداشته باشد و تنها بتواند یکی از آنها را انجام دهد، تراحم بین دو حکم رخ داده است. حلی، بی تا، ج ۳، ص ۱۶۵ و فاضل لنکرانی، ۱۳۸۱، ج ۵ ص ۳۱۴ و مظهر، ۱۳۸۴، ج ۳، ص ۲۱۴)

۴-۴- حقوق مدنی زوجه

زمانی که بحث از حقوق مالی زن در ازدواج می‌شود، اکثر افراد بر این باور هستند که تنها حق مالی وی مهریه است. درست است که مهریه یکی از مهمترین حقوق مالی زن محسوب می‌شود اما علاوه بر آن حقوق مالی دیگری نیز برای زوجه تعریف شده است که گاهی نادیده

گرفته می‌شود. امروزه از جمله نگرانی‌های دختران برای ازدواج عدم استقلال مالی و فشارهای اقتصادی ناشی از عدم ایفای تعهدات توسط زوج می‌باشد. مباحثی مانند حقوق مالی زن در ازدواج شامل مهریه، نفقه، اجرت‌المثل، نحله و ارث می‌شود که حقوق مدنی زوجه می‌باشد

۵- پیشینه بحث

۵-۱- پیشینه نظری

مسئله‌ی اشتغال زنان در جوامع اسلامی، از پدیده‌هایی است که در دوره‌های اخیر بعد از تأثیرپذیری از جوامع غیراسلامی - به‌ویژه غرب - مطرح شده است و پیش از آن، نقش زنان در امور خانه و تربیت فرزندان متمرکز بود و حضور زنان در مشاغل اجتماعی دوشادوش مردان، دغدغه‌ی جدی به‌شمار نمی‌آمد. از همین رو، دیدگاه اندیشمندان و عالمان اسلامی در مسئله‌ی اشتغال زنان، عمدتاً پس از پیدایش این پدیده در جوامع اسلامی مطرح شده است. با توجه به بیان فوق، در پیشینه‌ی نظری این پژوهش - که ناظر بر جامعه‌ی ایران پس از انقلاب هست -، دیدگاه آن دسته از اندیشمندان غربی و اندیشمندان اسلامی که در بستر انقلاب اسلامی و ناظر به جامعه‌ی اسلامی برخاسته از اسلام سخن گفته‌اند، مورد اشاره قرار می‌گیرد.

از مهم‌ترین اندیشمندانی که در این زمینه اظهار نظر کرده است، معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی (ره) است. ایشان، هم در خصوص نقش و رسالت مادری، سخنان شفاف و صریحی بیان فرموده است و هم، در زمینه‌ی اشتغال زنان. امام (ره) مادر را مهد تربیت می‌داند: «اساساً تربیت از دامان پاک مادر و جوار پدر شروع می‌شود و با تربیت اسلامی و صحیح آنان استقلال و آزادی و تعهد به مصالح کشور پایه ریزی می‌شود». (موسوی الخمینی، ج ۱۵، ص ۲۴۵)

آیت الله خمینی (ره)، نه تنها معتقد بود که زنان می‌توانند شغل داشته باشند، بلکه نقش مادر در تربیت فرزند را بالاترین شغل می‌دانست: «تربیت اولاد بالاترین چیزی است که در همه جوامع از همه شغلها بالاتر است. هیچ شغلی به شرافت مادری نیست. و اینها منحط کردند این را. این خیانت بزرگی است که به ما کردند، و به ملت ما کردند. مادرها را منحصر کردند از بچه داری و بچه داری را یک چیز منحطی حساب کردند». (همو، ج ۱۵، ص ۲۴۵) ایشان حضور زنان در عرصه‌های کسب دانش و تعلم و آموزش دادن به دیگران را از مهم‌ترین شغلها برای جامعه - ی زنان قلمداد می‌کرد و در این زمینه می‌فرمود: «شما خانمها به طوری که حالا خودتان می‌گویید معلم هستید؛ دو شغل شریف دارید. شما خانمها دو تا شغل بسیار شریف دارید. یکی شغل تربیت فرزند، که این از همه شغلها بالاتر است. و دیگری شغل معلمی». (موسوی

الخمينی، ج ۱۵، ص ۲۴۵)

آیتالله خامنه‌ای از دیگر عالمان دینی است که در زمینه‌ی رسالت مادری زن و داشتن اشتغال، دیدگاه جامعی ارائه کرده است. ایشان فعالیت و مشارکت بانوان را در عرصه‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، علمی و اقتصادی را بلامانع و حتی مفید و مؤثر میدانند. شخصیت اجتماعی زن به عنوان عضوی از این مجموعه‌ی عظیم، خیلی حایز اهمیت است. زنان در گذشته، اصلاً به این بخش توجهی نداشتند و اهمیتی نمی‌دادند. در مسؤولیتهای عمومی جامعه، نقشی برای زنان فرض نمی‌شد؛ خودشان هم نقشی را فرض نمی‌کردند؛ بخصوص در این سطح وسیعی که امروز مطرح است. چه زمانی چنین احساسی در بین زنان ما، آن هم در چنین سطح وسیعی از جامعه وجود داشت؟ این به برکت انقلاب است. همان حالت خودآگاهی و احساس شخصیت اجتماعی که در مردان به وجود آمده است، میتوان گفت که در زنان با جست بیشتری به وجود آمده است. قبلاً هیچ نبوده؛ ولی حالا به میزان خیلی بالایی هست. همچنین آن جنبه‌ی مشاغل و شؤون خاص زنانه و قدر مادر و همسر بودن را دانستن، از جمله چیزهایی است که به آن توجه شده است. (حسینی الخامنه‌ای، ۱۶/۱۰/۱۳۶۹ در دیدار اعضای شورای فرهنگی اجتماعی زنان) اشتغال بانوان از جمله‌ی چیزهایی است که ما با آن موافقیم. بنده با انواع مشارکتهای اجتماعی موافقم؛ حالا چه از نوع اشتغال اقتصادی باشد، چه از نوع اشتغالات سیاسی و اجتماعی و فعالیتهای خیرخواهانه و از این قبیل باشد؛ اینها هم خوب است. زنها نصف جامعه‌اند و خیلی خوب است که اگر ما بتوانیم از این نیم جامعه در زمینه‌ی اینگونه مسائل استفاده کنیم؛ منتها دو سه تا اصل را باید ندیده نگرفت. یک اصل این است که این کار اساسی را - که کار خانه و خانواده و همسر و کدبانویی و مادری است - تحت الشعاع قرار ندهد. میشود هم. به نظرم میرسد مواردی داشتیم که خانمهایی اینطور عمل میکردند. البته یک قدری به آنها سخت میگذرد؛ هم درس خواندند، هم درس دادند، هم خانه‌داری کردند، بچه آوردند، بزرگ کردند، تربیت کردند. پس ما با آن اشتغال و مشارکتی کاملاً موافق هستیم که به این قضیه‌ی اصلی ضربه و صدمه نزند؛ چون این جایگزین ندارد. شما اگر بچه‌ی خودتان را در خانه تربیت نکردید، یا اگر بچه نیاوردید، یا اگر تارهای فوق‌العاده ظریف عواطف او را - که از نخهای ابریشم ظریف‌تر است - با سرانگشتان خودتان باز نکردید تا دچار عقده‌ی [عاطفی] نشود، هیچ کس دیگر نمیتواند این کار را بکند؛ نه پدرش، و نه به طریق اولی دیگران؛ فقط کار مادر است. این کارها، کار مادر است؛ اما آن شغلی که شما بیرون دارید، اگر شما نکردید، ده نفر دیگر آنجا ایستاده‌اند و آن کار را انجام خواهند داد. بنابراین اولویت با این

کاری است که بدیل ندارد؛ تعین با این است. (حسینی الخامنه‌ای ۱۴۰۰/۱۰/۱۴، khamenei.ir).

در ادامه به بررسی دیدگاه خانم دبووار نویسنده کتاب جنس دوم، که از زمان انتشار آن در سال ۱۹۴۹ تاکنون موضوع نقد و بررسی‌های فراوانی هم در حوزه فمینیسم اجتماعی و هم الهیات فمینیستی بوده است. می‌پردازیم بر اساس دیدگاه فمینیستی خانم دبووار، زندگی زن در قدیم با ازدواج معنا پیدا می‌کرد و پایگاه و منزلت اجتماعی او در سایه همسر داری و مادری ارتقا می‌یافت. ولی زندگی زن مدرن، با اشتغال و استقلال مالی معنادار گشته و پایگاه و منزلت اجتماعی او با ارتقای وضعیت درآمد و رتبه شغلی وی سنجیده می‌شود. دبووار می‌گوید: «۱۰. (دبووار ۱۳۷۹ ص ۲۲۹). از نظر دبووار، ازدواج نیز هیچ‌گاه مانع حقارت و فرودستی زن و برتری جویی‌های مردان نشده بلکه سند وابستگی و نیازمندی او به مرد را امضا کرده است. دبووار همچون دیگر فمینیست‌ها، در نقد وضعیت موجود زن، چنین ادامه می‌دهد که زن همیشه می‌کوشد جهانی ثابت و همیشگی برای خانواده پدید آورد. شوهر و بچه‌ها می‌خواهند از شرایطی که او می‌آفریند فراتر روند... زن در نگاه دبووار، معنا و شایستگی خود را باز نمی‌یابد مگر اینکه جزو هستی‌هایی شود که با تولید و عمل، به سوی اجتماع تعالی پذیرند؛ یعنی این کار، به جای رها کردن زن خانه‌دار، او را به شوهر و فرزندان وابسته می‌کند؛ زن، در خلال وجود شوهر و فرزندان، خود را توجیه می‌کند: در زندگی آنها، جز واسطه‌ای غیر اصلی نیست (بسیلی ۱۳۸۵: ص ۳۱). دبووار در نقد موقعیت زن می‌گوید: زن هر چقدر مورد احترام قرار بگیرد باز هم تابع است، ثانوی است... اقدام‌های واقعی و کار واقعی، به اعتقاد دبووار، در انحصار مرد است: زن فقط اشتغال‌هایی دارد که گاه ستوه آورند، ولی هرگز جواب خواسته‌های او را نمی‌دهند. مقید کردن زن در مادری، نوعی تکرار است که زن امروز می‌خواهد آن را با مشارکت در امور اجتماعی و سیاسی و... پایان دهد و از حد خود فراتر رود. (دبووار ۱۳۷۹: ص: ۳۴۱، ۲۹۱، ۴۰۴).

۵-۲ پیشینه پژوهشی

گرچه در خصوص عناصر انفرادی موضوع مقاله، پژوهش‌های انجام و عرضه شده است، اما اثر/ آثاری که تعارض یا تعامل مقوله‌ی اشتغال زنان و رسالت مادری را بررسی کرده باشد، یافت نشد و از همین رو، موضوع مورد نظر تا حدودی بدون پیشینه است. گفتنی است که درباره‌ی هریک از عناصر «اشتغال زنان» و «رسالت مادری»، به صورت تک‌نگاری آثاری پدید آمده است. این همان خلأ اساسی است که در این آثار مشهود است و رفع این خلأها، مسأله‌ی اساسی این

پژوهش به شمار می‌آید. برخی مهم‌ترین تک‌نگاری‌ها در زیر مورد اشاره قرار می‌گیرند و نیم-نگاهی به محتوای آنها نشان خواهد داد که این آثار نگاهی به بررسی رابطه‌ی این دو مسأله نداشته‌اند.

- سلطان محمدی، زلخیا «اشتغال زنان»، کتاب‌ماه علوم اجتماعی، اردیبهشت و خرداد ۱۳۸۰. نویسنده‌ی مقاله بی‌توجهی به شغل زنان، پایین بودن دستمزد زنان و عدم حضور پررنگ زنان در بازار کار و مشاغل را جزو ستم‌های برشمرده است که بر زنان تحمیل شده است و برای ستمزدایی، خواستار تقسیم عادلانه‌ی کار میان زن و مرد شده است.

- امینی، علیرضا؛ غنی زاده، فهیمه، «تحلیل عوامل مؤثر بر اشتغال زنان: مطالعه‌ی موردی کارگاه‌های صنعتی ایران»، اقتصاد، دانشگاه شهید بهشتی، تابستان ۱۳۸۹. نویسندگان این مقاله، تمام اهتمام خود را نسبت به بررسی عوامل مؤثر بر اشتغال زنان به خرج داده‌اند و این که حضور زنان در بازار کار، تأثیر به‌سزایی در تولید صنایع و رشد صنعتی و اقتصادی دارد. از نگاه اینان، زنان را فقط از جنبه‌ی نیروی کاری، می‌توان دید.

- رفعت جاه، مریم؛ خیرخواه، فاطمه، «مسائل و چالش‌های اشتغال زنان در ایران از دیدگاه شاغلان پست‌های مدیریتی»، فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی-فرهنگی، سال اول، شماره دوم، ۱۳۹۱. دغدغه‌ی اساسی این نویسندگان، تأکید بر ایجاد

اشتغال برای زنان بوده است. از همین رو، سراغ مدیران اجرایی سازمان‌ها رفته و برای شناسایی و رفع موانع اشتغال زنان، از آنان راهکار و کمک خواسته‌اند. این مدیران، بر ضرورت اجتماعی اشتغال زنان تأکید داشته و راهکارهای ارائه کرده‌اند.

- خسروشاهی، قدرت‌الله؛ مؤمنی راد، فهیمه، «بررسی تطبیقی اشتغال زنان در مکتب اسلام و فمینیسم»، پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، سال بیست و یکم، شماره اول، پیاپی ۱۰۴، بهار ۱۳۹۴. همان‌گونه که از عنوان مقاله پیداست، نویسندگان اشتغال زنان از منظر اسلام - که اصل اشتغال زنان و استقلال اقتصادی زنان را به رسمیت می‌شناسد، اما شرایط و حد و حدودی را برای آن قرار داده است - و فمینیسم - که تأکید بر نفی جنسیتی در مسأله‌ی اشتغال دارد و معتقد به تساوی زن و مرد در تمام عرصه‌هاست - مورد بررسی قرار داده‌اند.

- سیاح، مونس؛ حسینی مجرد، اکرم، «بررسی بحران مادری در جهان غرب و تأثیرات آن بر جامعه ایرانی»، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده، سال چهاردهم، شماره ۵۳، پاییز ۱۳۹۰. در این مقاله، حضور لجام‌گسیخته‌ی زنان در اجتماع و همدوشی آنان با مردان در عرصه‌های مشاغل و ... که ره‌آورد جهان غرب به جامعه‌ی ایرانی است، عامل ناهنجاری‌های

اجتماعی معرفی شده است و تنها راه رهایی از این بحران را تکیه بر الگوی اسلامی - ایرانی دانسته است.

- متین، زهره؛ وجدانی، فاطمه، «اشتغال و فرزندپروری براساس دیدگاه مقام معظم رهبری»، علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، سال هفتم، شماره ۱۲، بهار و تابستان ۱۳۹۸. در این مقاله، اشتغال متناسب با جایگاه فرزندپروری زنان در قالب سفارش‌ها و توصیه‌ها به زنان، همسران آنها، فعالان فرهنگی، نهادهای قانونی و اجرایی مطرح شده است. تمایز این پایان نامه از مقاله‌ی فوق در این است که در این مقاله، عوامل اجتماعی را اساس سازگاری میان فرزندپروری و داشتن شغل مناسب، لحاظ کرده است، در حالی که در پایان نامه‌ی حاضر، عوامل روان شناختی و پتانسیل‌های درونی افراد مورد توجه قرار گرفته است.

- شفیع، محمود، «بررسی نتایج کمرنگ شدن نقش مادری در قوانین داخلی و بین المللی با عنایت به حقوق مادران در آیات قرآن»، مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین المللی علوم انسانی اسلامی. نویسنده از نفوذ جریان زن سالار و فمینیسم در تدوین قوانین داخلی و بین المللی و نادیده گرفتن جایگاه مادری زنان، به شدت گلایه مند است و بازگشت به جایگاه قرآنی زنان را تنها راهکار حل این بحران می‌داند.

چنان‌که می‌بینیم، نمونه‌های که ذکر شد، عمدتاً نگاه یک‌سویه به مسأله‌ی نقش مادری و اشتغال داشتند و از این رو، این دو مقوله را ناسازگار تلقی کرده اند.

۶- تحلیل محتوا

۶-۱ ماهیت و قلمرو اشتغال زنان در گفتمان دینی

۶-۱-۱ مشارکت زنان و مردان در مسئولیت اجتماعی از نگاه اسلام و سیره اهل بیت علیهم‌السلام

پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمودند: «أَلَا كَلَّكُمْ رَاعٍ وَ كَلَّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ» (محمدری شهری، ۱۴۰۴، ج ۴، ص ۳۲۷)؛ آگاه باشید که همگی شما چون چوپان و همگی در برابر هم مسئولید. تساوی در اصل دعوت به کار، بیکاری چه برای مرد و چه برای زن، مذموم و در شرع مقدس اسلام، بدترین مذمت‌ها در مورد شخص بیکار به کار برده شده است. برای مثال، در روایتی آمده است: «ان الله لیبغض العبد الفارغ» (عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۲، ص ۳۷) خداوند بنده بیکار را مبغوض می‌دارد. این روایت مطلق و شامل هر دو (زن و مرد) است و مقید و محدود به جنس خاصی نمی‌باشد. (روایت مربوط به کار است نه اشتغال) از سوی دیگر، روایاتی داریم که کار کردن زنان را مدح کرده و یک نوع عبادت می‌شمارند. به چند روایت در این باره اشاره

می‌کنیم:

روزی پیامبر اعظم ﷺ وارد منزل فاطمه علیها السلام شد. دخترش را دید که روی زمین نشسته، با یک دست فرزندش را در آغوش گرفته، شیر می‌دهد و با دست دیگر، با آسیاب دستی گندم‌ها را آرد می‌کند. اشک در چشمان رسول خدا ﷺ حلقه زد و فرمود: «یا بنتاه تعجلی مرارة الدنيا بجلوة الاخرة» (دستی و همکاران، ۱۳۷۲، ص ۱۶۱) دخترم تلخی دنیا را به شیرینی آخرت تحمل کن.

در جای دیگر چنین آمده است: «قد مجلت یدای من الریحی لیلتی جمیعاً اذیر الریحی حتی اصبح و ابوالحسن یحمل حسنا و حسینا» (همو ۱۳۷۲، ص ۱۶۶)؛ یا رسول الله! هر دو دستم به علت آرد کردن گندم با آسیاب دستی ورم کرده و زخمی شده است. دیشب را تا صبح به آرد کردن گندم مشغول بودم و علی علیه السلام فرزندانم حسن و حسین را نگهداری می‌کرد.

از روایات مزبور و تاریخ اسلام و شرایط جسمی و روان شناختی زنان، می‌توان نتیجه گرفت که اشتغال زنان باید ضابطه مند باشد و شرایط اشتغال آنان تفاوت کیفی، کمی و ماهوی بامردان داشته باشد و مهمترین اصل در اشتغال زنان اصل اولی و نقش ممتاز زنان، خانه داری، التزام به خانه و خانواده و همسر داری و فرزند پروری است، اما زنان در اولویت دوم و سوم می‌توانند به برخی از شغل‌ها که متناسب با ویژگی‌های آنان و توانمندی آنان باشد با حفظ عدم اختلاط بامردان و حفظ عفت عمومی، بپردازند همانطور که حضرت زهرا علیها السلام به عنوان اسوه زنان عالم در جهت تحکیم خانواده با حفظ جایگاه و نقش زن و رعایت اولویتها و مشارکت اجتماعی، در تامین معاش اقتصادی خانواده و نیازمندان، به کمک مولا امیرالمومنین علیه السلام به اشتغال خانگی می‌پردازند که به نوعی آثار اشتغال ایشان در خانه و در اجتماع قابل رویت است که بدان ظهور اجتماعی می‌گویند. که شایسته است از این موارد اشتغال، مانند فعالیت بانومجتهده امین که بارویکرد اجتماعی و تمدن ساز با ملاحظه مصالح خانواده و جامعه مطلوب به امر تدوین رساله در خانه خویش مشغول می‌شوند و در جهت تحقق عینی الگوی مطلوب، یک اثر بسیار فاخری، که می‌توان از آن به عنوان مصداق عملی ظهور و حضور اجتماعی شایسته بانوان برجای می‌گذارند.

۶-۱-۲- نگاه اندیشمندان اسلامی به مقام زن و اشتغال

مسئولیت زنان در زندگی اجتماعی و خانوادگی

جامعه انسانی با خلاقیت‌ها و تعامل‌های زنان و مردان پیشرفت و ترقی می‌کند. نقش زنان در زندگی روزمره بسیار حیاتی است. نقش زنان و مردان نقش تکمیلی دو دست انسان در انجام

امور زندگی است. امروزه زنان در زمینه‌های متعددی مشغول به کار هستند، و مسئولیت‌های اجتماعی آنان گستره وسیعی را شامل می‌شود. آیت الله خمینی (ره) ایشان براساس آیات و روایات متعددی که وجود دارد، ازدواج را معلول نیاز روحی مرد و زن به یکدیگر و تأمین آرامش و سکینه همدیگر می‌داند نه تکرار و روزمرگی. و علت تمایل آدم به حوا را مایه انس وی دانسته است و خداوند نیز همین اصل را پایه ارتباط آنها قرار داده است. در الگویی که اسلام برای خانواده طراحی کرده، مدیریت و تدبیر خانواده بر عهده تلاش‌ها و فداکاری‌های زن و مرد با هم است؛ نه فقط بردوش یکی از آن دو. خداوند متعال در سوره روم چنین می‌فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُتَفَكَّرُونَ» (روم: ۲۱). مطالبی که از این آیه کریمه براساس دیدگاه امام خمینی استنباط می‌شود عبارتند از:

آیت الله خمینی (ره): تمام زن‌ها از لحاظ گوهر هستی و اصل مبدأ قابل، همتای مردانند و خلقت هیچ زنی جدای از خلقت مرد نیست. تمام زن‌ها از لحاظ حقیقت، از سنخ گوهر مردانند؛ نظیر آنچه درباره رسول اکرم ﷺ تعبیر شده است: (موسوی الخمینی ۱۳۸۵ ج ۷ ص: ۳۳۷)؛ منشأ گرایش مرد به زن و آرمیدن مرد در سایه انس به زن، همان مودت و رحمتی است که خداوند بین آنها قرار داد، و این مودت الهی و رحمت خدایی غیر از گرایش غریزی و حیوانی است ایشان با اشاره به روایت امام صادق علیه السلام در حدیث معروف زُراه که اصالت در گرایش مرد و زن را همان محبت الهی می‌دانند، معتقدند که دلیل تشکیل خانواده، تشکیل حوزه محبت الهی است و زن عهده‌دار ایجاد این رحامت است (جوادی آملی ۱۳۷۸ ص ۵۱). در جامعه‌ی ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی، مسأله‌ی اشتغال زنان به عنوان یک چالش در مواجهه با رسالت مادری و نقش زن در امور خانواده مطرح شده است و نگاه اندیشمندانی هم‌چون امامین انقلاب، در جهت حل این چالش و بیان دیدگاه اسلام در زمینه‌ی رسالت مادری و اشتغال زنان، بیان گردیده است. امام خمینی «ره» می‌فرماید: بانوان ایران در این نهضت و انقلاب سهم بیشتری از مردان دارند و در تربیتی که اشتغال دارند. از طرفی، وقتی از نظر امام «ره» به دین شناختی زنان و مسائل آنان می‌نگریم، اصالت نهاد خانواده به عنوان مایه سکون و انس جویی و محبت ورزی زن و شوهر و جایگاه امن تربیت فرزندان، از یک سو و شرافت مقام مادری و مسئولیت خطیر و ارزشمند آن از سوی دیگر جلوه‌ای ویژه و جایگاهی محوری دارد. در این میان عنایت و اهتمام خاص اولیای دین « به این نهاد و به ویژه به مقام مادری کاملاً مشهود است.

سهیم بودن زنان در پیامدهای کار و فعالیت

همه پیامدهای مثبت کار و فعالیت در زنان نیز قابل طرح است و وجود دارد. همه زنان از پیامدهای روان شناختی، معنوی، اخلاقی، اجتماعی و تربیتی کار و فعالیت در راستای پیشرفت خانوادگی، فردی و اجتماعی، بهره مند هستند. علامه طباطبایی: در تفسیر آیه ۲۲۸ سوره بقره به بررسی تفصیلی وضعیت زندگی زن در ملل غیر متمدن، متمدن و عرب پیش از اسلام، همچنین پس از ظهور اسلام پرداخت. در تفسیر آیه «و عاشروهنَّ بِالْمَعْرُوفِ» می نویسد: طرز معاشرت متعارف، معاشرت در یک زندگی اجتماعی است که در آن اجتماع، هر فرد خشت بنای جامعه بوده و یکسان با سایر افراد در سازمان جامعه انسانی بر تعاون و همبستگی و کمک عمومی نوعی سهیم می باشد و به هر یک از افراد جامعه این وظیفه متوجه است که به قدر قدرت خود در رفع احتیاجات جامعه کوشش کرده و آنچه را مورد استفاده اوست کسب کند.» ایشان معتقدند زنان می توانند در عرصه های مختلف اجتماعی حضوری فعال و تأثیرگذار داشته باشند و از توان نیمی از انسان های جامعه نباید غفلت کرد. (طباطبایی، ۱۳۷۸، ج ۴ ص ۳۶۹)

آیت الله جوادی آملی: در خصوص اینکه قرآن نه تنها به زنان مجوز حضور فعال در صحنه های اجتماعی داده بلکه به مردان نیز توصیه و هشدار می دهد که اجازه دهند زنان هم در عرصه های مختلف، حضوری فعال و پرتلاش داشته باشند؛ اگر چه برای آنان ناخوشایند باشد معتقد است: قرآن ما را متوجه کرده و می فرماید: با زن ها معاشرت نیک داشته باشید و زن را چون مرد در مجامع تان راه دهید و اگر خوشایندتان نیست که آنها در مجامع تان شرکت کنند، این کار ناخوشایند را بکنید چرا که ممکن است خیر فراوانی در این کار باشد و شما ندانید. «و عاشروهنَّ بِالْمَعْرُوفِ» این معاشرت اختصاص به مسائل خانوادگی ندارد. گاهی تعصب جاهلی یا رواج فرهنگ ناصواب یا تعصب خام و مانند آن به مرد این چنین تلقین می کند که تو نمی توانی با زن در یک مؤسسه همکاری کنی یا زن در جامعه نمی تواند حضور داشته باشد. وی در خصوص «و ان کرهتموهنَّ» (سوره نساء، آیه ۱۹). می گوید: «اگر نمی پسندید که زن ها از حیات اجتماعی صحیح و سالمی برخوردار باشند بدانید که این کراهت تان ناروا است.» (جوادی آملی، ص ۳۹۴)

آیت الله خامنه ای برای زنان واشتغال زنان اینگونه بیان می کنند: زن بودن، برای زن یک نقطه ی امتیاز است، یک نقطه ی افتخار است. این افتخاری نیست برای زن که او را از محیط زنانه، از خصوصیات زنانه، از اخلاق زنانه دور کنیم. خانه داری را، فرزندداری را، شوهرداری را ننگ او به حساب بیاوریم. فرهنگ غربی خانواده را متلاشی کرد (حسینی الخامنه ای ۲۱/۰۴/۱۳۹۱ (Kamenei.ir)) حضور زنان در فضای اشتغال (البته با ملاحظه ضوابط و شرایط

اخلاقی، زیستی و روان شناختی) باعث افزایش مشارکت آنان شده و جامعه نیز از توانایی‌ها و استعداد‌های سرشار آنان بهره مند می‌شود. موضوعی که زنان را در عرصه اشتغال از مردان متمایز می‌کند، نوع و کیفیت کار و اشتغال زنان است که باید هم‌سنخ با ظرفیتهای زنان و نقش‌های اساسی آنان در نظام خانواده و هنجارهای اجتماعی و اسلامی باشد. اشتغال زنان به معنای مصطلح امروزی، ضوابط و چهارچوب‌هایی را می‌طلبد که باید رعایت شود، در غیر این صورت ممکن است آنان را با پیامدهای منفی مختلفی روبه‌رو نماید.

۶-۲- ماهیت و قلمرو رسالت مادری در گفتمان دینی

هر چند همه ادیان الهی مقام ارزشمندی برای مادر قایلند و به او احترام می‌گذارند، ولی اسلام بیش از دیگر مکاتب به این مسئله توجه نموده و به مادر عظمت بخشیده است. حقوقی را که اسلام برای مادران مشخص کرده، بسیار فراتر از حقوقی است که برای دیگران حتی پدر قایل شده است؛ چراکه مادر مربی انسان و در حقیقت پرورش دهنده جامعه است و اوست که می‌تواند فرد و جامعه را به سعادت برساند و یا به شقاوت و بدبختی بکشانند. لذا در مورد نقش مادری نیز زن در آیات و روایات و نگاه اندیشمندان که برخاسته از نگاه اسلام است، جایگاه ویژه‌ای دارد: «وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا» (احقاف: ۱۵) «حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْتًا عَلَيَّ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ» (لقمان: ۱۴). خداوند متعال در دستورهایی که به زن و مرد می‌دهد در عین حالی که احترام مشترکی برای هر دو قائل است و فرزند را به احترام هر دو فرمان می‌دهد، از زحمات مادر جدا سخن می‌گوید و زحمات سی ماهه مادر را می‌شمارد. (دوران بارداری، حداقل ۶ ماه؛ زایمان و دوران شیرخوارگی). در این بخش حتی اشاره‌ای هم به زحمت پدر نمی‌کند. آیاتی که در ارتباط با احترام مشترک است و فرزند را به احترام هر دو فرمان می‌دهند بیانگر نقش تساوی پدر و مادر در تربیت و رشد جسمانی و روحانی کودک است آنجا که می‌فرماید: «إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَهْزُبُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا» (اسراء: ۲۳) و هر جا که سخن از تجلیل و بیان زحمت است، قرآن اسم مادر را به خصوص ذکر می‌کند. امام رضا فرمود: بدانید لازم‌ترین و واجب‌ترین حق، حقوق مادر است، چون زمانیکه احدی الناسی شما را بر نمی‌داشت، مادر شما را در شکمش حمل می‌کرد، او با چشم و گوش و تمام جوارح با شادابی شما را می‌پوشاند و حفظ می‌کرد، با تمام سختی‌هایی که بود هیچ‌کس کمکش نمی‌کرد. او به شما شیر داد زمانی که تشنه و گرسنه بودید، شما را می‌پوشاند وقتی برهنه بودید و با تمام وجود شما را در تمام سختیها در پناه خود

می‌گرفت. پس باید شکر این همه مهربانی و محبت را بجا آورد که در توان کسی نیست جز اینکه خداوند کمکی بکند. (حسین نوری طبرسی، ۱۳۶۶، ج ۱۵، ص ۱۸).

پس، اگر چه مادری بسیار سخت و مسئولیت سنگینی است و مادر باید فداکاری نماید و در صورت لزوم، از برخی حقوق خود بگذرد ولی چون در راستای رشد و تکامل انسانی و در جهت قربت خداوند قرار دارد و آنچه به دست می‌آورد گران‌بها تر از آنچه از دست می‌دهد است و در معامله‌ای شرکت می‌کند که طرف دیگر آن خداوند است؛ زیرا خداوند متعال تربیت خلیفه خود را در زمین به او سپرده است. و این مسئولیت سنگین نشان از لیاقت بیشتر اوست. / در مسأله‌ی زن آنچه که در درجه‌ی اول اهمیت قرار دارد، مسأله‌ی «خانواده» است؛ نقش زن به عنوان عضوی از خانواده. به نظر من از همه‌ی نقشهائی که زن میتواند ایفاء کند، این اهمیتش بیشتر است... بحث سر این نیست که زن آیا میتواند مسئولیتی در بیرون از منزل داشته باشد یا نه - البته که میتواند، شکی در این نیست؛ نگاه اسلامی مطلقاً این را نفی نمیکند - بحث در این است که آیا زن حق دارد به خاطر همه‌ی چیزهای مطلوب و جالب و شیرینی که در بیرون از محیط خانواده برای او ممکن است تصور شود، نقش خود را در خانواده از بین ببرد؟ نقش مادری را، نقش همسری را؟ حق دارد یا نه؟ ما روی این نقش تکیه میکنیم. من میگویم مهمترین نقشی که یک زن در هر سطحی از علم و سواد و معلومات و تحقیق و معنویت میتواند ایفاء کند، آن نقشی است که به عنوان یک مادر و به عنوان یک همسر میتواند ایفاء کند؛ این از همه‌ی کارهای دیگر او مهمتر است؛ این، آن کاری است که غیر از زن، کس دیگری نمیتواند آن را انجام دهد. گیرم این زن مسئولیت مهم دیگری هم داشته باشد - داشته باشد - اما این مسئولیت را باید مسئولیت اول و مسئولیت اصلی خودش بداند. بقای نوع بشر و رشد و بالندگی استعدادهای درونی انسان به این وابسته است؛ حفظ سلامت روحی جامعه به این وابسته است؛ سکن و آرامش و طمأنینه در مقابل بیقراری‌ها و بی‌تابی‌ها و تلاطم‌ها به این وابسته است. (حسینی الخامنه‌ای ۱۳۸۶، Khamenei.ir)

۶-۲-۱- پیامدهای مثبت اشتغال زنان

پیامدهای تربیتی

پرداختن به کار از عواملی است که مسئولیت‌پذیری را در انسان افزایش می‌دهد، نسبت به حوادث اطراف خود آگاهی پیدا کرده، خود را در مسائل اجتماعی سهیم می‌دانند. تعاملات شغلی، انسان را نسبت به آسیب‌ها هوشیار و متنبه می‌کند، افزون بر آثار مثبت اجتماعی و

فرهنگی، مانع از تمایل به گناه و ارتکاب کارهای پست بوده و باعث جلوگیری از تنزل شخصیت افراد می‌شود؛^۱

پیامدهای اقتصادی و رفاهی

کار و اشتغال منشأ توسعه مالی و اقتصادی است (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۸۷ و ج ۱، ص ۳۲) از دیدگاه رسول گرامی اسلام ﷺ بهترین انسان‌ها کسانی هستند که با کار و تلاش حلال و شروت اندوزی مشروع به جامعه انسانی نفع می‌رسانند و توسعه اقتصادی ایجاد می‌کنند (مجلسی ۱۴۰۳ق، ص ۲۳)، اگرچه تأمین هزینه‌های اقتصادی خانواده بر عهده مردان است؛ اما نقش زنان در اداره خانواده و پشتیبانی از فعالیت‌های شوهر، با ارزش‌ترین و با اهمیت‌ترین کار و فعالیت است. یک خانواده زمانی می‌تواند به موفقیت و بالندگی برسد که افزون بر درآمد بیرونی، از مدیری توانا و دلسوز در مدیریت داخلی خانواده بهره‌مند باشد. زنان سهم عظیمی در مدیریت داخلی منزل و نقشی ارزشمند در رتق و فتق امور اقتصادی و هزینه داخلی خانواده بر عهده دارند.

پیامدهای اجتماعی

برخورداری از کار و حرفه مناسب، از عوامل ایجاد منزلت و آبروی اجتماعی است (این حیون، ۱۳۸۵، ج ۲، ص ۱۵)، از دیدگاه گزاره‌های دنیوی و علوی، فقر انسان را به کفر نزدیک می‌کند (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲)، فقر باعث تنزل شخصیت و بی‌اعتباری اجتماعی می‌شود کسی که از نظر اجتماعی بی‌ارزش باشد، زمینه جرم و خلافتکاری در او فزونی می‌گیرد.^۲

۱. زیرا کسی که به کرامت و عزت نفس رسیده است، هیچگاه حاضر نمی‌شود این اعتبار و جایگاه را با انجام کارهای پست و بی‌ارزش ضایع کند. حضرت علی در تأیید ادعای فوق فرموده اند: «آنان که کرامت نفس دارند. هرگز با ارتکاب گناه آن را پست و موهون نمی‌کنند» (نوری طبرسی، ۱۴۰۸ق، ج ۱۱، ص ۳۳۹). در این راستا، زنان می‌توانند با پشتیبانی عاطفی، شناختی اخلاقی تلاش‌های شوهر، سهم زیادی در برخورداری از پاداش معنوی اخروی به اختصاص دهند. (پناهی علی احمد (۱۳۹۷)، مجله پژوهشگاه حوزه و دانشگاه)

۲. لذا در مباحث روان‌شناختی تلاش می‌شود شخصیت به هم ریخته بزهکار ترمیم شود تا زمینه جرم برطرف گردد. حضرت علی (ع) درباره ارتباط فقر و تنزل جایگاه اجتماعی می‌فرماید: خدایا! با گشاده حالی، آبرویم را حفظ فرما و با تنگدستی، احترامم را مبرتا ناچار شوم از کسانی که خود جوینده روزی تو هستند، در حالی که در پس همه اینها، نوبی که بخشیدن یا نبخشیدن را در اختیار داری، همانا تو بر هر چیز توانایی! (قطب الدین راوندی، ۱۴۰۷، ص ۱۳۳)

پیامدهای روان شناختی

برخورداری از شغل، به انسان اعتماد به نفس و احساس ارزشمندی می دهد. فردی که خود را مفید، کارآمد و ارزشمند بداند، عزت نفس و اعتماد به نفس بیشتری خواهد داشت؛ زیرا چین فردی احساس توانایی و کفایت و ارزشمندی خواهد داشت و در نتیجه از سلامت روانی بیشتری نیز بهره مند خواهد بود (شجاعی، ۱۳۸۳، ص ۱۹).^۱

۶-۲-۲- پیامدهای منفی اشتغال زنان

شاخص ترین آسیب های اشتغال

با بررسی در چشم انداز و رویکرد گزاره های اسلامی. خداوند متعال ویژگی ها و استعداد های خاصی در هر یک از دو جنس، زن و مرد قرار داده است تا هر یک از دو جنس با قبول مأموریت های متفاوت، در پیمودن راه سعادت مکمل هم باشند. لذا با هماهنگی بین ویژگی های زن و مرد با تکالیف ملاحظه شده برای آنان، می توان به اهداف آفرینش، تحقق بخشید. و اگر چنانچه در موضوعاتی مانند آموزش، اقتصاد، مسئولیت های اجتماعی بویژه امر اشتغال، به باید و نبایدهای اشتغال بانوان به تناسب ویژگی های تکوینی زن و مرد و همچنین به ارزش و منزلت نقش همسری، مادری و تربیتی بانوان در عصر حاضر توجه نشود، فرایند رشد و کمال اخلاقی و معنوی انسان و از همه مهم تر نظام خانواده با چالش ها و آسیب های مختلفی اجتماعی، هنجارهای اخلاقی و سلامت روانی افراد مواجه خواهد شد، قابل تذکر است که اشتغال گسترده زنان شاید در چشم انداز سطحی نگرانه و کوتاه فکری داشته باشد که البته فوایدی نیز دارد؛ اما در چشم انداز واقع بینانه، بلندمدت و غایت نگرانه ممکن است آسیب های غیر قابل جبرانی را متوجه همسران، خانواده، فرزندان، اجتماع و فرایند رشد و کمال انسان بسازد. شاخص ترین آسیب های خانوادگی و روان شناختی قابل پیش بینی در اشتغال زنان، "آسیب های خانوادگی، تربیتی و روان شناختی" می باشد. کوتاهی حداقلی در مسائل مربوط به خانواده، پیامدهای غیر قابل جبران و یا تبعات پرهزینه ای در پی خواهد داشت.

۱. موریس روزنبرگ "خاطر نشان می کند: «یکی از مهم ترین عوامل تعیین کننده در رشد اعتماد به نفس و شخصیت افراد، این است که تا چه حدی با دیگران و محیط اجتماعی ارتباط دارند و چه مقدار از محبوبیت برخوردار هستند» (پیابانگرد، ۱۳۷۸، ص ۱۲۱). امام صادق می فرماید: مست و تنبل نباش تا آنان که تو را می شناسند. تحقیرت کنند (فیض کاشانی، ۱۴۰۶، ج ۲۶، ص ۲۷۵). اشتغال سالم و در محیط مناسب به زنان احساس ارزشمندی بیشتر می دهد و زمینه های رشد استعدادهای بالقوه را در آنان ایجاد می کند.

(علی احمدی پناهی، اشتغال زنان، ص ۱۴۱)^۱

۳-۶- تزاحم و رابطه‌ی تأثیر و تأثری اشغال زنان بر رسالت مادری

۳-۶-۱ اشتغال زنان و تأثیر آن بر تربیت

در پی تحولات اجتماعی و اقتصادی در کشورهای مختلف در سال‌های اخیر، اوضاع اشتغال به شدت متحول شد و نیاز به نیروی کار افزایش یافت. تنوع کارها و نیاز به نیروی کار متناسب با آنها و افزایش مشاغل خدماتی و اداری، برنامه ریزان را بر آن داشت تا هر چه بیشتر، از وجود زنان در بازار کار استفاده کنند. در نتیجه، روند رو به رشد حضور زنان در بازار کار، شتاب و قوت بیشتری گرفت و زنان برای دست یابی به موقعیت کار، پس از ارتقای سطح تحصیلات، اوقات خود را در بیرون از خانه سپری کردند. (آفاجانی ۱۳۸۴، شماره ۵۴ ص ۴۸ پیام زن) از این رو، به دنبال پیشرفت بانوان در علوم و فنون، عده زیادی از زنان پس از پرداختن به فعالیت‌های اقتصادی به مرور از کار خانه داری کاستند و بر کوشش خود در مشاغل اقتصادی و اجتماعی در خارج از منزل افزودند. این در حالی است که زنان همچنان بسیاری از مسئولیت‌ها و وظایف مربوط به داخل خانه و نیز مراقبت از بچه‌ها را بر عهده دارند. اشتغال زنان بی‌آمدهای مثبتی را بر قشر زنان، جامعه و خانواده به همراه دارد و حس اعتماد به نفس و استقلال و قدرت تصمیم‌گیری را در آنان تقویت می‌کند، همچنین این امر، آثار منفی نیز در پی دارد که بیشتر آنها متوجه خانواده است. آنچه از این نتایج، گاهی در سطح جامعه با آنها روبه‌رو هستیم، بی‌حد و حساب بودن برنامه کاری زنان و اشتیاق و تمایل آنان به فعالیت‌های شغلی است که سبب شده است

۱. برخی مواقع، تغییر ماهیت و جایگاه زن و مرد در خانواده و استقلال مالی زن، به وظایف ذاتی مرد خدشه وارد می‌کند و با مرور زمان، موجب بیگانگی مرد با وظایف خود و باعث سستی بنیان خانواده می‌شود. (علی - محمدی، ۱۳۸۷، ص ۲۹). - عدم تناسب نوع کار و فشارهای ناشی از کار، باعث دور شدن زن از نقش خود در خانواده، و به مرور زمان از بین رفتن لطافت و طراوت زن می‌شود - جدایی مادر از فرزند، در مراحل مختلف سنی کودک، پیامدهای گوناگونی به دنبال خواهد داشت و باعث دوگانگی در تربیت و زمینه انحراف فرزندان خواهد شد. - حضور کم‌رنگ و نداشتن فرصت کافی برای پخت و پز و استفاده‌ی بیش از اندازه، از غذاهای آماده و ناسالم، سبب مشکلات تغذیه‌ای و اختلال در رشد جسمانی اعضای خانواده خواهد شد. - ایجاد استرس و احساس گناه بجهت عدم حضور در کنار فرزندان و محروم شدن فرزندان دختر از یک الگوی جنسیتی مناسب - زنان شاغل، معمولاً تمام توان‌مند-ی و - خلاقیت خود را در محیط کار به کار می‌گیرند و در نتیجه، نمی‌توانند به شکل مطلوبی در تعامل با همسر و فرزندان به نشاط و پویایی خانواده بيفزایند (علی - محمدی، ص ۳۲) مسأله اشتغال بی ضابطه زنان موجب بروز مشکلات و ناهنجاری در نظم عمومی جامعه از جمله ایبکاری مردان می‌شود

تا شادابی و انرژی خود را که بایستی به زندگی خانوادگی اختصاص دهند، محدود سازند و در نتیجه کیفیت زندگی خانوادگی آنها تحت شعاع قرار گیرد. با توجه به گستردگی و ارزش مسئولیت‌ها و وظایف زنان در خانه، وظیفه مادری و نگهداری و تربیت بچه‌ها، اصلی‌ترین وظیفه آنان به حساب می‌آید و شغل اجتماعی نیز، باری مضاعف بر دوش آنان محسوب می‌شود.

۶-۳-۲- تأثیر اشتغال زنان بر مناسبت‌های خانوادگی

قطع وابستگی اقتصادی و کم‌شدن احساس نیاز به همسر، آستانه‌ی تحمل‌پذیری فرد را کاهش داده و میل او را به جدایی هم‌زمان با بروز مشکل‌های در زندگی زناشویی افزایش می‌دهد. از آن جا که استقلال مالی زن به تغییرهایی در روابط زن و مرد منجر به تغییر ساختار عمودی نظام خانواده به ساختار افقی می‌گردد و فرزندان با مشاهده‌ی این نوع تعامل‌های آن را برای زندگی آینده‌ی خود می‌آموزند و در نتیجه، فرهنگ جدیدی در خانواده‌های نسل آینده ایجاد می‌گردد که با آموزه‌های دینی که نان‌آوری و ریاست مرد در خانواده را مدل مطلوب ترسیم کرده، فاصله می‌گیرند، بدون آن که در مورد پیامد ساختار عمودی خانواده و تأثیر آن در کنترل و اقتدار نظام خانواده آگاهی داشته باشند. در مورد تأثیر اشتغال زنان بر مناسبت‌های خانوادگی باید عرض کنم که گاه استقلال مالی، اجتماعی و مدیریتی که زنان شاغل به دست می‌آورند، آن‌ها را دچار نوعی خطای شناختی - رفتاری می‌کند که منجر به عدم هماهنگی با همسرشان می‌گردد. در نتیجه، قدرت چانه‌زنی زنان در خانواده به‌طور چشم‌گیری افزایش پیدا می‌کند؛ رفتارهایی مثل منت گذاشتن بر سر همسر، حساب و کتاب جداگانه برای خود درست کردن، خریدهای غیرضروری، روی آوردن به تجمل‌ها و... باعث تیرگی روابط زناشویی شده و نقش مرد بودن را به‌عنوان مرد از او گرفته، غالباً به حاشیه‌نشینی وی می‌انجامد. (شکوهی ستا، دوره ۱۳۹۲، شماره ۲۶۱ - پیام زن ص ۱۰)

۶-۴- پیوند متعادل میان اشتغال و وظایف مادری

همراه با اشتغال زنان ایرانی، یکی از نشانه‌های حرکت جامعه ایران به سمت ره‌آوردهای تمدن جدید است، ولی این پدیده، بر جامعه و به ویژه خانواده ایرانی از جهات بسیاری تأثیر گذاشته است. گرایش زن به اشتغال، روابط زن و شوهر و فرزندان را دگرگون می‌سازد و این امر موجب کاهش روابط عاطفی با فرزندان می‌شود که بسیار نگران‌کننده است. در این راستا

گرین هاوس سه نوع تعارض را میان کار و خانواده مطرح می‌کند:

۱. تعارض مبتنی بر زمان: یعنی اینکه چگونه زمان اختصاص یافته به یک نقش باعث کاهش توجه به نقش دیگر می‌شود، مانند زمانی که ملاقات‌ها و جلسات اداری با برنامه میهمانی خانوادگی در تعارض باشد؛

۲. تعارض مبتنی بر فشار روانی: این تعارض عبارت است از: سرایت نشانه‌های تنیدگی مانند خستگی و تحریک پذیری از یک نقش به نقش دیگر. ما در اینجا با انواع گوناگون فشارهای مقابل انتظارات شخصی و خانوادگی، روانی درگیر هستیم، مقابل انتظار مانند انتظارات و توقع‌های شغلی در مقابل انتظارات شخصی و خانوادگی، رقابت بین زن و شوهر، تقسیم کار، مراقبت از فرزندان، تخصیص زمان، مسافرت‌ها و مهاجرت‌های شغلی، شبکه‌های اجتماعی و حفظ هویت؛

۳- تعارض مبتنی بر رفتار: این تعارض عبارت است از: ناهماهنگی رفتار در یک نقش با در مورد انتظار در نقش دیگر، مانند زمانی که از کارمند در محیط کار، عینی بودن و مو معنی عمل کردن و در خانواده گرمی، عاطفی بودن و نقش پرورشی مورد انتظار است، (کارلسون و همکاران، ۱۳۷۸، ص ۵۶ و ۵۷). (احمدپناهی، ۱۳۹۷، ص ۱۹۴)

نقش زن در خانه گرداگرد سه محور همسر داری، فرزند داری و خانه داری دور می‌زند که هر یک مدیریت ویژه‌ای را می‌طلبد و نیازمند نظم و صرف وقت کافی است. وظایف مادری، بچه داری، خانه داری و رسیدگی به همسر، زن را تا حدودی با هویت و نقشی که در اجتماع دارد، در تضاد قرار می‌دهد. وظیفه اصلی‌ای که بنابر خلقت الهی بر عهده زنان قرار دارد، مادر بودن و تربیت فرزند برای تداوم حیات انسانی است که در این زمینه امام خمینی رحمه الله درباره وظیفه اصلی زن در تربیت کودک و نسل آینده کشور می‌فرماید: این مادر که بچه در دامن او بزرگ می‌شود، بزرگ‌ترین مسئولیت را دارد و شریف‌ترین شغل در عالم، بزرگ کردن یک بچه است و تحویل دادن یک انسان است به جامعه و علت این که اسلام این قدر به نقش زن در داخل خانواده اهمیت می‌دهد، همین است که زن اگر به خانواده پایبند شد، علاقه نشان داد، به تربیت فرزند اهمیت داد، به بچه‌های خود رسید، آنها را شیر داد، آنها را در آغوش خود بزرگ کرد، برای آنها آذوقه‌های فرهنگی - قصص، احکام، حکایت‌های قرآنی، ماجراهای آموزنده - فراهم کرد و در هر فرصتی به فرزندان خود مثل غذای جسمانی چشاند، نسلها در آن جامعه، بالنده و رشید خواهند شد. این، هنر زن است و منافاتی هم با درس خواندن و درس گفتن و کار کردن و ورود در سیاست و امثال اینها ندارد. (همو، ۲۰/۱۲/۱۳۷۵، سایت: Kamenei.ir) به اثبات و

گواهی تاریخ، هیچ زنی در کنار همه مسئولیت‌های احتمالی خویش، از این احساس وظیفه به دور نبوده است. از این رو، زن باید بتواند پیوندی متعادل میان شغل و مسئولیت سنگین خانه و خانواده برقرار کند و گرنه، کمی حضور او در خانه منجر به بروز مشکلاتی خواهد شد.

۷- راهکارها

تعارض نقش‌های شغلی و خانوادگی نوع ویژه‌ای از تعارض بین نقش‌هاست که مادر را به طور هم‌زمان با تقاضاهای گوناگون و ناسازگار ناشی از مسئولیت‌های کاری و مسئولیت‌های خانوادگی درگیر می‌سازد. مواجهه‌ی صحیح با این موضوع نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و حساب‌شده است که هم زن و هم مرد ملزم به رعایت آن هستند. بدین منظور، راهکارهایی پیشنهاد می‌شود: شوهران در حد توان‌شان و در شرایط مقتضی، نسبت به پرداخت مهریه به همسرشان اقدام کنند، تا زن، نسبت به آتیه‌ی خود آسوده‌خاطر باشد. و با مقداری از درآمدشان را به عنوان حقوق یا پس‌انداز در اختیار همسرشان قرار دهند تا بنا بر علاقه‌ی خود، آن را (برای میل به استقلال مالی) برای خود هزینه یا پس‌انداز کنند... زنان شاغل دارای فرزند، باید هرچه بیشتر از طرف خانواده خود یا خانواده همسر حمایت شود تا در انجام وظایف خود در مانده نشود و احساس شادکامی و رضایت کند و بانوان شاغل در اداره‌های دولتی با استقبال از طرح دورکاری ضمن اشتغال، از برخی از پیامدهای منفی احتمالی، خود را دورنگه دارند. تأمین حداقل معیشت برای افراد سرپرست خانواده از سوی دولت و حمایت ویژه از اشتغال زنان و مردان سرپرست خانواده و ارائه‌ی الگوی مناسب اشتغال برای زنان و فرصت‌های شغلی مناسب با روحیات زنان و ارتقای فرهنگی به منظور برجسته‌شدن و کارآمد کردن نقش مادری و همسری زن البته با تاکید بر سخن آیت الله خامنه‌ای که دولت باید به آن خانمهایی که حالا به هر دلیلی، به هر جهتی، با هر ضرورتی، کار تمام وقت یا نیمه‌وقت را قبول کرده‌اند، کمک بشود تا بتوانند به مسئله‌ی مادری برسند، به مسئله‌ی خانه‌داری برسند. با مرخصیها، با زمان بازنشستگی، با مدت کار روزانه، به نحوی بایستی دولت کمک کند تا این خانمی که حالا به هر دلیلی آمده اینجا شاغل شده، بتواند به آن قضیه هم برسد (بیانات در سومین نشست اندیشه‌های راهبردی (حسینی‌الخامنه‌ای ۱۳۹۰. Khamenei.ir)

۸- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

باعنایت به بررسی تطبیقی دیدگاه اندیشمندان اسلامی و اندیشمندان غربی به نتایجی

بشرح ذیل می‌رسیم :

امروزه جهان غرب در حالی که خود دچار مشکل بزرگ درونی شده است . تا به حال اطمینانی به سودمندی دست آورده‌های تمدن خود وجود ندارد و سعی وافری دارد که فکر جهان شمولی اصول فرهنگی خود و پای بند نمودن همه دولت‌ها برای پذیرش و رعایت این اصول را به اثبات رساند و پی‌گیری می‌کند . یکی از موضوع‌های قابل مطرح در حوزه حقوق زنان ، اشتغال زنان است ، غرب با نادیده گرفتن تفاوت‌های تکوینی و طبیعی زن و مرد تساوی حق اشتغال زنان و مردان را مطرح می‌کند در حالی که دولت‌های غربی خود در عمل با مشکلات و موانع زیادی در خصوص تساوی حق اشتغال زنان و مردان مواجه هستند که در این زمینه نگاه غرب به جایگاه زن و مادری ، اشتغال از دیدگاه سیمون دوبوآردر مقایسه بانگاه اسلامی ، قابل بررسی است :

دوبوآر مدعی است که ازدواج به زندگی زن معنا نمی‌دهد ، به او خود مختاری و تعالی نمی‌بخشد بلکه وجود او در وجود شوهر و فرزندان توجیه می‌شود و در زندگی آنان واسطه‌ای غیر اصلی ، تابع و موجودی ثانوی است .

در حالیکه یکی از شئون بسیار مهم زنان ، نقش آنها در جایگاه همسری است ، در دین اسلام و سیره معصومان علیهم‌السلام حقایقی وجود دارد که با بهره گرفتن از آنها می‌توان این نقش متعالی را تبیین نمود . راز آفرینش زن و مرد گرایش این دو به هم و انگیزه تأسیس خانواده ایجاد یک محیط امن و آرامش توأم با سکینه است که زن عهده‌دار آن است و خداوند متعال زن را در این امر روانی اصل دانسته و مرد را مجذوب مهر او می‌کند . قرآن کریم براساس آیه ۲۱ سوره روم به این مهم این مهم تأکید دارد و در این راستا امام خمینی نیز در تعالی مقام زن می‌فرماید : «زن مظهر تحقق آمال بشر است . از دامن زن مرد به معراج می‌رود

سیمون دوبوآر بر این باور است که در زندگی مشترک ، زن هیچ‌گونه حقی به معنای واقعی ندارد و هیچ‌گاه برابر با مرد نیست ؛ زیرا چون زن استقلال مالی ندارد ، اگر حقی هم برای او لحاظ شود ، صرفاً انتزاعی است و هیچ‌گاه محقق نمی‌گردد . در حالیکه از نظر اندیشمندان اسلامی : ناموس زن جنبه حق الهی دارد . و خداوند خود حق زن را تضمین کرده است . اسلام شخصیت مستقل زن را تضمین کرده است به گونه‌ای که شوهر اجازه ندارد سهمی در مالکیت همسر داشته باشد . مگر آنهایی را که همسر با رضایت کامل و آزادانه به او تقدیم کرده است .

مؤید این معنا قرآن کریم است که می‌فرماید : «مهریه زنان را در کمال رضایت طیب خاطر بپردازید پس اگر چیزی از مهر خود را از روی رضا و خوشنودی به شما بخشیدند برخوردار شوید

که آن شما را گوارا و حلال خواهد بود»

دوبووار همچنین معتقد است طرفداری از این عقیده که زن از طریق مادری همسنگ عینی مرد می‌شود، فریبی بیش نیست. در نظراو، تا وقتی که مرد رهبر اقتصادی خانواده باشد، هرچند که زن خیلی بیشتر هم به فرزندان بپردازد، باز هم فرزندان به پدر وابسته‌اند تا مادر؛ و مادری شخصیت ممتاز و تکمیلی برای زن نیست.

علاوه بر آیات، در روایات متعدد به حرمت و عظمت مقام مادر تأکید شده است که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: «هرکس پیشانی مادر خویش را بیوسد از آتش جهنم مصون است» (پاینده ۱۳۸۲ ص ۱۲۵). و «بهشت زیر پای مادران است» (نوری ۱۳۷۳ ج ۱۵ ص ۱۸).

و مقام مادر در نگاه اندیشمندان اسلامی خلاف نظر اندیشمندان غربی است. پرورش انسان کامل و مسجود فرشتگان همسنگ کارهای عادی و تکراری روزمره نیست بلکه مسئولیت بسیار سنگین و مهمی است که واگذاری آن به مادر، نشان از لیاقت و توانایی او دارد. «زن ریحانه هستی و مظهر جمال الهی است، اوست که به دنیا می‌آورد، می‌پروراند و شخصیت می‌دهد؛ زن بخش زیبا، لطیف و مستور آفرینش است» (حسینی الخامنه ای 1386 khamenei.ir). مادری مقامی است که هم مسئولیت و هم ظرفیت سازندگی و تزکیه را دارد. «اگر زندهای انسان ساز از ملتها گرفته بشود، ملتها به شکست و انحطاط مبدل خواهند شد» (موسوی الخمینی ۱۳۸۵ ج ۶ ص ۳۰۰).

تنها راه نجات زن از نظر دوبووار، استقلال مالی و داشتن مسئولیت اقتصادی همپای مردان در خانواده است. زن نمی‌تواند رهایی بیابد مگر زمانی که به نسبت اجتماعی زیاد در کار تولید شرکت جوید و در حد بسیار ناچیزی کار خانگی او را به خود بخواند. و این امر از دیدگاه بووار ممکن نیست،

نقد: دین اسلام به هنگام پیدایش، برخی امور را که در جاهلیت بدان عمل می‌شد پذیرفت، بعضی را اصلاح کرد و بعضی دیگر را از بین برد. در مورد کارکردن زن، همانگونه که حق کارکردن مرد را مسلم گرفت، در مورد زن هم امضا نمود که زن همچنان بتواند کار کند، اگرچه قرآن آیه صریحی درباره کار و فعالیت زنان نیاورده است ولی در مورد مردان نیز وضع به همین منوال است. پس همانطور که کارکردن مرد رواست، کار زن نیز منعی ندارد. زن قانوناً شایستگی حفظ حقوق و اموال (سهم الارث، مهریه، درآمدکسب) خود را دارد و مطلبی در قرآن و روایات در ممنوعیت کار زن نیامده است. همچنین امور حربه در زمان پیامبر ﷺ به سمرات بنت نهیک

الاسدیهِ واگذار شده بود و وی باشلاق، کسانی را که در داد و ستد، غش و فریبکاری می‌کردند، مجازات می‌کرد. امور حسبیه از مهم‌ترین و خطرناک‌ترین مناصب آن زمان بود که از واگذاری این مسئولیت مهم از طرف پیامبر ﷺ به یک زن، می‌توان به میزان شایستگی زنان در امور اجتماعی پی برد (صراف ۱۳۹۱ ص ۲۲).

پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز آیت الله خمینی (ره) در یکی از سخنرانی‌هایشان فرمودند؛ برای اینکه یک ملتی که زن و مردش برای جانفشانی حاضرند و طلب شهادت می‌کنند، هیچ قدرتی با آن نمی‌تواند مقابله کند ملتی که شهید در راه اسلام، هم از بانوان دارد و هم از مردها و شهادت را هم بانوان طلب می‌کنند و هم مردها، آسیب نخواهد دید (موسوی الخمینی ۱۳۸۵ ج ۱۳ ص ۱۲۸).

در دیدگاه فمینیستی خانم دوبووار، ارزش اجتماعی زنان، صرفاً به شرکت در فعالیت‌های اقتصادی محدود شده است؛ درحالی‌که در دیدگاه اندیشمندان اسلامی، باتوجه به آیات و تعالیم قرآنی، شرکت مؤثر زن در همه عرصه‌های اجتماعی (خانواده، کشور، سیاست، دفاع، اقتصاد، فرهنگ...) ارزشمند تلقی شده است. اسلام به زن خدمتی کرده است که در تاریخ همچو سابقه‌ای ندارد (امام خمینی ۱۳۸۵ ج ۴: ص ۴۲۸). شما خانمها همان طوری که آقایان مشغول هستند، همان طوری که مردها در جبهه علمی و فرهنگی مشغول هستند، شما هم باید مشغول باشید. و من امیدوارم که خداوند به همه شما توفیق عنایت کند (موسوی الخمینی ۱۳۸۵ ج ۲۰: ۹).

دیدگاه اسلام با دیدگاه غرب در مورد مشارکت زنان در فعالیت‌های اقتصادی متفاوت است. در دیدگاه غرب، زنان باید بدون هیچ قید و شرطی وارد بازار کار شوند. در این دیدگاه شغل زن مهمترین نقش او است و نقش مادری و همسری زنان به صورت فرعی و در اولویت دوم قرار گرفته است. این موضوع زنان را با چالش مواجه نموده است. زیرا زنان ناگزیر هستند برای تأمین هزینه زندگی خود وارد بازار کار شوند و علاوه بر فشار کار در خانه، فعالیت‌های شغلی را هم انجام دهند. از طرف دیگر به دلیل نداشتن توان رقابت با مردان، امکان دستیابی به مشاغل بالاتر را ندارند و ناگزیر در مشاغل درجه دوم با حقوق کمتر فعالیت نمایند. لیکن در دیدگاه اسلام ضمن تأکید امکان اشتغال و مشارکت زنان در فعالیت‌های اقتصادی، بر نقش ایشان در خانواده به عنوان همسر و مادر تأکید شده است. تا حدی که اعلام شده اشتغال زن تکلیف او نیست. بلکه حقی است که زنان می‌توانند از آن استفاده نمایند. از نظر اسلام همچنین کار زنان در منزل، عبادت مستحبی تلقی می‌شود. لذا از نظر اسلام، اشتغال زنان بلامانع است ولی اشتغال

زنان باید با ملاحظاتی انجام شود: ۱- اشتغال نباید تعارضی با نقش مادری و همسری زن داشته باشد. چراکه مهم‌ترین و کلیدی‌ترین نقش و شغل آنان که فرزندپروری و حفظ خانواده و ارکان آن است - این موارد وظایفی هستند که صرفاً زنان می‌توانند از عهده‌ی آن برآیند. (زهره متین؛ فاطمه وجدانی، دوره ۷، شماره ۱۲، بهار و تابستان ۱۳۹۸، ص ۹۳) - ۲- انتخاب شغل از، زنان با در نظر گرفتن ملاحظات خانوادگی و اجتماعی صورت گیرد. ۳- شغل باید متناسب با توانایی‌های زنان باشد. بنابراین دریافتیم ممکن است اشتغال زنان فوایدی داشته باشد، اما باعث تضاد بین نقش‌های خانوادگی و کاری می‌شود و در نتیجه باعث کشمکشهای روحی، کاهش کیفیت کار تعارض‌های زن‌شویی، انتقال مشکلات کاری به محیط خانواده و کاهش سلامت روانی کودکان و کاهش کیفیت زندگی می‌شود (انجذاب و همکاران، ۱۳۸۲). بدیهی است رعایت راهکارها و شرایط فوق به همراه تعدیل ساعات کار زنان و مشارکت همسران در امور منزل، می‌تواند در ارتقای مشارکت زنان در فعالیت‌های اقتصادی موثر باشد.

۹- یافته‌ها

- باتوجه به بررسی‌های بعمل آمده اشتغال از حقوق مدنی و اساسی زنان درنصوص دینی وگفتمان دینی وگفتمان غربی است و اساساً شریعت وگفتمان دینی هیچ‌گونه مخالفت با آن ندارد.

- دیدگاه اسلام با دیدگاه غرب در مورد مشارکت زنان در فعالیتهای اقتصادی متفاوت است. از نظر اسلام، مادری و تربیت فرزند وظیفه اصلی زنان و نان آوری وظیفه مردان است. حتی در مورد کار در خانه توسط زنان گفته شده است که زن وظیفه ندارد در خانه خدمت نماید، غذا تهیه کند و نظافت انجام دهد، مگر به میل خویش.

- از دیدگاه غرب «کارهای خانگی» هیچ‌گونه حقی را برای کسب درآمد مستقل برای زنان به وجود نیاورده است. از این رو زنان برای کسب درآمد مستقل باید در بیرون خانه هم کار کنند و یا اینکه در ازای انتقال درآمد به مردان وابسته شوند. این وضعیت، زنان را در شرایط ناامنی قرار می‌دهد. لیکن، طرح اجرت‌المثل که از سوی اسلام برای زنان در نظر گرفته شده است، که مبین ارزشی است که اسلام بر زن و بهای کار او در نظر گرفته است.

- زنان خانه دار بخش مهمی از اقتصاد غیر پولی را تشکیل می‌دهند، لیکن بابت کار مزدی را دریافت نمی‌کنند و سهم آنها در درآمد خانواده در نظر گرفته نمی‌شود. این در شرایطی است که فعالیتهای ایشان از آنجایی که موجب افزایش درآمد و کاهش هزینه خانوار می‌شود، بسیار مهم

است. این در حالی است که از نظر اسلام، خدمت زنان در منزل و یابین در حالیست که در دیدگاه غرب، اشتغال زنان در خارج از خانه در ساعت معین، باعث آسیب پذیری تربیت فرزندان شده و سلامت زنان و خانواده را تحت تأثیر قرار داده است.

- از طرف دیگر، در مورد اشتغال زنان و شعار «مزد برابر در برابر کار برابر» که شعار فمینیست‌ها است، باید اذعان کرد که اشتغال زنان اگرچه با هدف برابری اقتصادی و اجتماعی مطرح شده ولی در عمل، بی عدالتی و نابرابری شدیدتری را برای زنان بوجود آورد. زیرا اشتغال زنان یعنی اینکه زن دو شغل دارد ولی مرد یک شغل. یعنی یک شغل حرفه‌ای زن و دیگری کار در خانه او. یعنی زنانی که در خارج از خانه کار می‌کنند باید وظایف مربوط به منزل را هم انجام بدهند. این موضوع باتوجه به کمبود وقت زنان و محدود بودن توان آنها، به ایشان فشار وارد می‌نماید و موجب کم حوصلگی، عصبانیت و افسردگی زنان شده، تمایل به فرزندآوری آنها را کم می‌نماید. از طرف دیگر، زنان ناخواسته روحیه تقابل پیدا می‌کنند که این آغازی برای فروپاشی خانواده می‌گردد.

- اما در اسلام، علی‌رغم تراحم‌های که اشتغال نسبت به رسالت مادری دارد؛ اما یک زن مسلمان می‌تواند با رعایت برخی اصول و راهکارها، هم رسالت مادری خودش را درست انجام دهد و هم، متناسب با شأن و جایگاه خود، از برخی مشاغل بهره‌بردار.

۱۰- پیشنهادات

- انجام پژوهش‌های علمی و کاربردی در عرصه‌ی رسالت مادری و اشتغال زنان با توجه به نیاز شدید جامعه‌ی فعلی؛
- توجه بیشتر جوامع علمی و نخبگانی نسبت به این مسأله‌ی اساسی و مورد ابتلای عصر حاضر.
- امر توسعه بدون مشارکت زنان میسر نخواهد بود؛ زنان مصداق کلام مبارک «الذین آمنو و عملوا الصالحات» هستند و تربیت مردان و زنان فردا را بر عهده دارند، بنابراین لازم است که تمام امکانات را برای فراهم کردن بستری مناسب برای فعالیت‌های آنان فراهم نمود
- جلوه دادن زنان خانه‌دار به عنوان افراد ناآگاه، کم‌سواد، بیکار و وابسته به شوهر، بی‌توجهی به باورها و توانایی‌های زنان (یعنی نیمی از اقصای جامعه) می‌باشد. زن باید جایگاه واقعی خود را بیابد و این مهم باید در کتب درسی و رسانه‌های گروهی مختلف بویژه تلویزیون مورد توجه واقع شود.

- از طرف دیگر دولت مردان کشور ما نیز بایستی با سیاست گذاری های خود فضای لازم را برای بوجود آمدن چنین سازمان هایی فراهم کنند؛ یعنی از یک طرف سازمان های مردمی ایجاد شود و از طرف دیگر نظام اداری، زمینه های پشتیبانی و حمایت های حقوقی، سیاسی و اجتماعی را فراهم کند

منابع و ماخذ

- ۱- القرآن الکریم، ترجمه آیت الله مکارم شیرازی
- ۲- امینی، علیرضا؛ غنی زاده، فهیمه، ۱۳۸۹ «تحلیل عوامل مؤثر بر اشتغال زنان: مطالعه‌ی موردی کارگاه‌های صنعتی ایران»، اقتصاد، دانشگاه شهید بهشتی
- ۳- بستان، حسین، 1390، جامعه شناسی خانواده بانگاہی به منابع اسلامی قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
- ۴- بستان، حسین ۱۳۸۹، خانواده در اسلام قم پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
- ۵- بیابانگرد، اسماعیل ۱۳۷۸، روشهای افزایش عزت نفس در کودکان و نوجوانان، انجمن اولیا و مربیان جمهوری اسلامی، تهران
- ۶- باقری، شهلا، ۱۳۸۵، اشتغال زن در ایران؛ بررسی عوامل اجتماعی- اقتصادی تأثیرگذار، فصلنامه بانوان شیعه، شماره ۸، جوادی آملی، عبدالله ۱۳۸۹ (زن در آینه جلال و جمال، قم اسراء)
- ۷- پناهی، علی احمد و جان بزرگی مسعود ۱۳۹۶، روان شناسی زن و مرد، قم پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
- ۸- پناهی علی احمد ۱۳۹۷ نقش زن و مرد در خانواده با رویکرد اسلامی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
- ۹- پناهی علی احمد، ۱۳۹۷ اشتغال زنان، باتاکید بر آسیبها و اولویتها، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
- ۱۰- جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۷۸ ص ۵۱، زن در آینه جلال و جمال، قم، اسراء
- ۱۱- حسینی الخامنه‌ای، سیدعلی، ۱۳۶۹ / (khamenei.ir). در دیدار اعضای شورای فرهنگی اجتماعی زنان.
- ۱۲- حر عاملی، محمد بن الحسن (۱۴۰۹ق) وسائل الشیعه، ج ۲۰، = قم: آل البیت
- ۱۳- حر عاملی، محمد بن حسن تفصیل وسایل الشیعه الی تحصیل مسایل الشریعه قم آل البیت
- ۱۴- خسروشاهی، قدرت الله؛ مؤمنی راد، فهیمه، ۱۳۹۴ «بررسی تطبیقی اشتغال زنان در مکتب اسلام و فمینیسم»، پژوهشهای اجتماعی اسلامی، سال بیست و یکم، شماره اول، پیاپی ۱۰۴، بهار.
- ۱۵- دوبوواری، سیمون مؤلف: آنه مکلینتاک، مترجم: صفیه روحی، ۱۳۸۲

- ۱۶- مری ولستون کرافت ۱۳۷۹ نظریه‌های روانشناسی فمینیستی
- ۱۷- رسولی پوررسول، مهدوی ناهید، ۱۳۹۲ (مقاله درباره ازدواج و مادری سیمون دوبوار با رویکرد به اندیشه‌های امام خمینی)
- ۱۸- رفعت جاه، مریم؛ خیرخواه، فاطمه، ۱۳۹۱ «مسائل و چالش‌های اشتغال زنان در ایران از دیدگاه شاغلان پست‌های مدیریتی»، فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی، سال اول، شماره دوم،
- ۱۹- سیاح، مونس؛ حسینی مجرد، اکرم، ۱۳۹۰. «بررسی بحران مادری در جهان غرب و تأثیرات آن بر جامعه ایرانی»، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده، سال چهاردهم، شماره ۵۳
- ۲۰- سلطان محمدی، زلیخا ۱۳۸۰ «اشتغال زنان»، کتاب ماه علوم اجتماعی، اردیبهشت و خرداد
- ۲۱- سبحانی، جعفر، ۱۳۷۵، رمز پیروزی مردان بزرگ قم: نسل جوان
- ۲۲- شجاعی محمدصادق ۱۳۸۳ توکل به خدا، قم موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی
- ۲۳- شفیعی، محمود، «بررسی نتایج کم‌رنگ شدن نقش مادری در قوانین داخلی و بین المللی با عنایت به حقوق مادران در آیات قرآن»، مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین المللی علوم انسانی اسلامی
- ۲۴- طباطبایی محمد حسین، (۱۴۱۷ق) ج ۲، المیزان فی تفسیر القرآن قم جامعه مدرسین حوزه علمیه قم
- ۲۵- طباطبایی محمد حسین (بی تا) تفسیر المیزان قم انتشارات جامعه مدرسین
- ۲۶- کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق الکافی ج ۱۰، دارالکتب الاسلامیه
- ۲۷- کنز العمال ج ۱۵ ص ۵۰۷ و بحار الانوار ج ۴۳ ص ۱۳۴ و ۸۴ و ۸۵.
- ۲۸- کافی، کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، دارالکتب الإسلامیه، تهران، ۱۴۰۷ قمری، چاپ چهارم
- ۲۹- متین، زهره؛ وجدانی، فاطمه، «۱۳۹۸. اشتغال و فرزندپروری براساس دیدگاه مقام معظم رهبری»، علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، سال هفتم، شماره ۱۲،
- ۳۰- موسوی الخمینی ۱۳۸۵، روح الله صحیفه نور ج ۷:
- ۳۱- موسوی الخمینی، روح الله، صحیفه نور، ج ۱۵،
- ۳۲- مجلسی محمد باقر (۱۴۰۳) بحار الانوار بیروت، دار احیا التراث العربی

- ۳۳- مهریزی، مهدی، ۱۳۸۲، شخصیت و حقوق زن در اسلام، تهران انتشارات علمی، فرهنگی
- ۳۴- مکارم شیرازی، ناصر، تهیه و تنظیم: جمعی از فضلاء، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۸۶ شمسی، چاپ اول
- ۳۵- مکنون، ثریا، ۱۳۸۱، وضعیت اشتغال زنان، شمیم یاس، فروردین
- ۳۶- النوری المیرزا، مستدرک الوسائل: ۱۳۲۰ تحقیق: مؤسسة آل البيت عليه السلام لإحياء التراث مجلات
- ۳۷- مهدی مهریزی مجله پگاه حوزه، شماره ۲۰،
- ۳۸- مجله گنجینه مهر ۱۳۸۴. شماره ۵۴
- ۳۹- دمیرچی، -، دوره ۱۳۹۲، شماره ۲۶۱ مجله پیام زن -
- ۴۰- پژوهشنامه متین سال پانزدهم شماره ۵۹

